پەیماننامەی لۆزان.. سەد ساڵ دابەشکاریی و بندەستی!..
شەفیقی حاخی خدر

لە نزیکبوونەوەی سەدەیەک بەسەر مۆرکردنی پەیماننامەی لۆزاندا، دیارە قسەیەک، یان باشتر وایە بڵێین ترسێک لەنێو توێژی ڕۆشنبیران، نەخاسمە سیاسییەکان پەیدابووە، گوایە دوای سەد ساڵ لە ڕێککەوتننامەکە مەترسییەکی گەورە بۆ هەڵوەشانەوەی هەیە، کە لەگەڵ خۆیدا لێکەوتەیەکی دژوار بەسەر ناوچەکەدا دێنێ و ئەوەی پێی دەگوترێ میساقیی میللی گەورەی تورکیا ڕێڕەوەی بەرەو واقیعبوون وەردەگرێ و بەشێکی زۆر لە ڕۆژهەڵاتی ناوین، لەنێویشیاندا بە شێوەکەی دەستنیشانکراو، کوردستانی باشوور، یان ویلایەتی موسڵ وەک جارانی بەرە بکەوێتەوە بن جڵەوی تورکیا. بەمە هاتنەوەی سێبەری شوومی دەوەزمەکە لەئان و ساتدایە!

ئەوەی ڕاستی بێ ئەم گوایەیە بەگوێرەی کۆمەڵێ بەڵگەوبەندی قانوونی و سیاسییدا بێ بنەمایە. بەداخەوە ئەم ترسە وایلێهاتووە دوای ساڵێکی دیکە وا لە تورکیا بکا، ببێتە دێوێک، کوردستان قووت بدا، وەک ئەوەی هەسارەیەکی گەورە یەکێکی لەخۆی بچکۆلەتر هەڵلوشێ.

ئەوەی ڕاستی بێ سەرەتای سەدەی ڕابردوو بە کۆمەڵێک ڕووداوی گرنگ و چارەنووسساز ئاوس بوو، بە شێوەیەک نەخشەی ڕۆژهەڵاتی ناوین و هەندێ هەرێمی دیکەی جیهانی لە ئەوروپا سەرلەنوێ داڕشتەوە. هەڵبەتە لەنێو ئەو هەموو ڕووداوە گرنگانە، کە تاڕادەیەک وەک دەرچەیەکی هەژانی ناوخۆیی بوو لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و سەرلەنوێ داڕشتنەوەی دەوڵەتی تورکیا بوو، ئەمەشیان زیاتر لە ڕێککەوتننامەی لۆزانەوە بەرجەستە بوو.

بێ ئەوەی لەم پەیماننامەیە، یان بە جۆرێکی دیکە لەو ڕێککەوتننامەیەی نێوان هێزە براوەکانی دوای جەنگی جیهانی و دوای زنجیرەیەک لە پەیماننامە و ڕێککەوتننامەی نێودەوڵەتی و دووقۆڵی هاتنەئارا لە لایەک و ئەو هێزە سەرهەڵدەرەی لەسەر ئەرزی واقیعی تورکیا و لە جێهەواری دەوڵەتی خەلافەتی عوسمانی جیپێی خۆی قایمکرد، کە تورکیای نوێ بوو، یان وەک دەگوترێ تورکیای ئەتاتورکی دامەزرێنەری ڕژێمە نوێیەکە بوو هاتە کایە. هەر بۆیە ئەم پەیماننامەیە زۆر گرنگ بوو، گرنگییەکەشی لە ئەنجام و بەرکەوتەکەیدا بوو، بەوەی مۆرێک بوو بە نێوچاوانی ئەو نەخشە و

پلانانەی لە لایەن هێزە ڕکابەراکان لەو سەردەمەدا و لە میانەی جەنگ و پێنج ساڵەی دوای جەنگەکەش لە ئارادابوو، سا بەوەی ئامانجیان بەدیهێنابێ یان هەر هەندەکیان بەدیهێنابێ، یاخود بەدیان نەهێنابێ، بەم جۆرە ئافرێدەکردن و داننان بوو بە قەوارە و دۆخی یەکلابووەوەی دوای جەنگ، هەر بەیەشە ئێستا وا خەریکە تەمەنی ئەم پەیماننامەیە خۆی لە یەک سەدە بدا. بۆ تێگەیشتن لە بایەخی ئەم پرسە مەزنە، کە بێگومان لە خۆیا و لە کلەرەدار بەرنەبەتەوە، بەڵکو پاشخانی خۆی هەیە، پاشخانەکەشی بە گوێرەی ڕووداو و پێشهاتە خێرا و گرنگەکان هەر لەسەرەتای سەدەوە دەستی پێکردبوو.
خۆ ئەگەر وردتر بین، ئەوا هەر لەگەڵ هەڵگیرسانی بڵێسەی ئاگری یەکەمین جەنگی جیهانییەوە دەستی پێکرد و بە کۆنگرەی لۆزان کۆتایی پێهات کە ئەو ڕێککەوتننامە پڕ لە مشتومڕە و مقۆمقۆیەی لێکەوتەوە. ئاخر هەر بڕگەی یەکەمی پێشەکیی ڕێککەوتننامەکە و دوای ئەوەی هەردوو لایەنی یەکەمی ڕێککەوتننامەکە باس دەکا، کە هەریەکە لە دەوڵەتەکانی بریتانی، فەرەنسی، ئیتالی، ژاپۆن، گریک، ڕۆمانیا و سرب و کروات و سلۆڤانیا بوو لە لایەک و لە لایەکەی دیکە تورکیا بە تەنیا… هەر لەوە ڕێککەوتننامەکە دەق دەڵێ: "لەسەرەکەی دیکەوە تورکیایە؛ کە یەکانگیر بووە و هیواش وەهایە دوا چارەسەری دۆخی جەنگیی بە کە لە ١٩١٤ەوە لە ڕۆژهەڵات بەرپابووە." لێرەدا زەقوزەپ دوو لای ڕێککەوتننامەکە بە نوێنەرایەتی دەوڵەتەکانیانەوە کراوە، کە پیشتر لە ڕێککەوتننامەکانی پێشتر بەتایبەتیش سیڤەر، کە دواتر وردتر باسی دێت، ئەم دۆخە نەبووە، هەم تورکیا دەوڵەتێکی خاوەن سەروەری یەکانگیر نەبووە، هەم گەلی بێدەوڵەتیش وەک قەوارەیەکی نافەرمی نادەوڵەتییانە بەشداربوونە و ڕۆڵیان تێدا هەبووە و باسیان کراوە، ئەرمەن و کورد دوو نموونە بوون، هەرچەندە لەبارەی کوردەوە نوێنەرایەتییەکە نەگەیشتبووە ئەو ئاستە دانپێدانان و فەرمییەی ئەرمەنەکان هەیانبوو.
بەڵێ چارەسەرییەکە وەها کەوتەوە، بەڵام پرسیار لێرەدا ئەوەیە بۆ وەهای لێهات؟ باشە سەرەنجام و چارەنووسی ئەو ڕێکەوتننامە نێودەوڵەتی و دووقۆڵییانەی کاتی جەنگەکە و دوای جەنگەکە بەچی گەیشتن.
یەکەمین جەنگی جیهانی کە بە جەنگە مەزنەکە ناسراو بوو لە ئاخروئۆخری تەممووزی ١٩١٤دا لە نێوان هێزە ناوە (ئەڵمان، نەمسا و مەجەر، بولگاریا و دەوڵەتی عومانی) هێزی هاوپەیمان (بریتانیا، فەرەنسا، ڕوسیا، ئیتالیا، ڕۆمانیا، کەنەدا، ژاپۆن و بە درەنگەوە وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا) هەڵگیرسا. لەبەر ئەوەی پێشتر هێزی ئیستعماری بریتانیا هیندستان و کەنداو و خوارووی ئێران و میسری

داگیر کردبوو، فرەنسا لە ئەفریقا و ئیتالیاش لە باکوری ئەفریقا، ئیدی لەگەڵ جەنگەکەدا چاویان لە ناوچە و هەرێمی زیاتر بڕیبوو، لەسەرووی هەمووشیان بریاتا و فرەنسا و ڕوسیا چاویان بڕیبووە ئەو خاکانەی کەوتبوونە ژێرە قەڵەمڕەویی دەوڵەتی عوسمانی. ئاخر لەمێژ بوو بریتانیا بە نیازی ئاسایشپارێزی ڕێگای گەیشتن بە هیندستان نەخشەو پلانی ڕاکێشا، دواتریش لەگەڵ دەرکەوتنی بەهای شلەی نەوت بە کەشتیگەلەکەیان و لەسەر ڕاسپاردەی ئەدمیرالییان، چاویان لە کانە نەوتەکان بڕی، ئەوەی دەکەوتە سەر ڕێگای گەیشتنیان بە هیندستان، کە پارێزگا باشوورییەکانی ئێران و کەنداو و کانە نەوتییەکانی میزۆپۆتامیا (ویلایەتی موسڵ) بوون.

جەنگ بە شێوەیەکی گشتی لە دوو بەرەوە گەرم بوو، بەرەی ئەوروپا و بەرەی ڕۆژهەڵات (واتە بەرەی ڕۆژهەڵاتی ناوین). بەرەی یەکەمیان ڕاستەخۆ هێزەکانی هاوپەیمان ڕووبەڕووی ئەڵمان و هاوپەیمانەکانی بوونەوە، لەوە قورسایی جەنگەکە زیاتر لەسەر شانی فرەنسییەکان بوو، هەڵبەتە باری جیۆسیاسییەکە تەوەگلانەکەی ڕوونتر دەکردەوە، هەر ئەمەش بوو کاری کردە سەرچنینەوەی بەروبوومی شەڕەکە لە دوای کۆتاییهاتنی جەنگ، بەوەی فرەنسا لەبەر بەرەی ڕۆژهەڵاتی خۆی نەیتوانیبوو وەک پێویست بەشداری لە شەڕەکانی ڕۆژهەلاتی ناوین لە دژی عوسمانییەکان بکا، بەم پێیە دەستکەوتەکانی لەچاو بریتانیاوە کەمتر بوون، وەک دواتر لە هەموارکردنەوەی و دەستکاریکردنی ڕێککەوتننامەی سایکس-پیکۆوە دەرکەوت. هەرچی بەرەی ڕۆژهەڵات بوو واتە بەرەی ئاسیا و ڕۆژهەڵاتی ناوین، قورسایی شەڕەکە زیاتر لەسەر شانی هێزە سەربازییەکانی بریتانی و ڕوسەکان بوو. لێکەوتەشی لەسەر ڕێککەوتننامەکان هەبوو.

دوای ساڵێک لە جەنگەکە، سەرەداوی بەزین و شکستی بەرەی ئەڵمانی و عوسمانی بەدەرکەوت، بەتایبەتیش عوسمانییەکان، چونکە زۆری نەخایاند لەماوەی سێ ساڵی یەکەمی جەنگەکەدا بریتانیا و ڕوسیا دەستیان بەسەر زۆرینەی ناوچەکانی باکووری ئێران و عەڕەبستان و شام و عێراق و بەشێکی زۆری باشووری تورکیای ئێستادا داگرت. چاوتێبڕینی بریتانیا بەوەدا زۆر بەدەرکەوت، لەدوای ئاگربەستی مەدرەس و کۆتاییهاتنی جەنگیشەوە کەچی لەشکرکێشییەکەی نەوەستا تا تەواوی ویلایەتی موسڵی لە بەشی باکووری مەزۆپۆتامیادا داگیرکرد، هەرچەندە بیانوویەکی دەستبەسەرداگرتنی شوێنە ستراتیژی سەربازی بوو، بەڵام دیاربوو مەرامی دیکەش بە کردەوەکە پێشنەرە بوون.

هەر زوو هێزە داگیرکەرەکان چ لەنێو خۆیان چ لەگەڵ ئەو نەتەوانەی دەستیان بەسەر خاکەکەیاندا گرت کەوتنەخۆ بە ئەوەی کەمەڵێک ڕێککەوتننامە بە حاڵەتی دوای جەنگ ڕێک بخەن. تەداروکی ئەم

ڕێککەوتنـنامانە بەسەر دوو جۆر دا بەش دەبن:
یەکەمیـــان هێــزە داگیرکەکەرەکــان لەنێوخۆیانــدا کەوتنە ڕاوێــژ و گفتوگۆ و ڕێککەوتن، کە لە ئەنجامدا کار گەیشتە کۆنگرەی لۆزان، ڕێککەوتننامەکەی سایکس-پیکۆ، سانڕیمۆ، ڕێککەوتننامەی لویدجۆرج-کلیمەنسۆ، کۆنگرەی ئاشتی لە پاریس و سیڤەر ڕێکخران و مۆرکران.
دووم□شیان: بریتانیا بەوپەڕی گورجوگۆڵی لە هەوڵوتەقەلای خۆیدا بوو تا لەگەڵ نەتەوە باڵادەستەکانی ئەو خاکانەی دەستی بەسەردا گرتن یان بەنیازبوو دەستیان بەسەردا بگرێ و پێشتر کەوتبوونە بن ڕکێفی دەوڵەتی عوسمانی، لەگەڵیان ڕێک بکەوێ و ڕەوشێک بۆ دوای قۆناغی جەنـگ بهێنێتە کــایە. خۆ ئەگەر ئەم تەداروکە بەگــوێرەی قــانونی نێــودەوڵەتی نەچــووبێتە بــن بــاری و ناســنامەی ڕێککەوتنــنامەی نێودەوڵەتی، چونکە لایەکیان قەوارەی سیاسی دەوڵەتی نەبووە، بەڵام هەرچۆنێک بە ڕێککەوتننامەی دووقۆڵی ناسراون، یان هەر هیچ نەبێ بەڵێنی بەڵگەنامەیی زلهــێزێکی وەک بریتانیا. نموونەی هەرە زەقیش بریتانی و عەرەب، دەقاودەقتر نامە و نامەگۆڕینەوەی مەکماهون-حوسێن بوو؛ واتا ئەوەی لەنێوان کۆمسیاری باڵای بریتانیا لە میسر و حوسێنی کوڕی عەلی شەریفی مەککە لە حیجاز بەسترا. دواتر ئەو لەیەکتێگەیشتنەی لەگەڵ کوڕەکانی ئەودا کــرا، بەتــایبەتیش لەگەڵ فەیسەڵ و عەبدولڵا. هەروەها لەسەرەتاوە هەوڵێکی لەیەکتێگەیشتنیش لەنێوان هێزی بریتانی و کورد (شێخ مەحمود) هەبوو، لێ بەداخەوە درێــژەی نەکێشـا و ســەرینەگرت. بەدەر لەمە بریتانیــا بەڵێنـــی بە زایۆنیزمە جووەکانیش دا نیشتمانێکی نەتەوەیيان بۆ لە فەڵەستین دابمەزرێنێ، ئەوەی بە بەڵێنی بلفۆر یان بە جاڕنامەی بلفۆر ناسرا.
لێرەدا مادام باس لە نامە و بەڵێنی بریتانیا بۆ عەرەب کرا و ئاماژەش بۆ شێخ مەحمود کرا، هەقە ئەم پرسە زیاتر تاوتوێ بکرێ. زۆر جــار دەگــوترێ، بەڵێ بریتانییەکــان هەر لە ســەرەتاوە لەگەڵ ئەوەدا نەبوون کە هیچ شتێک بۆ کورد نەکەن وەک ئەوەی بۆ عەرەبیان کرد، ئەدی ئەوە نەبوو دوو دەوڵەتیان بۆ کوڕانی حوسێن دروستکرد، کەچی دژی شێخ مەحمود وەستانەوە و بریندار یان کرد و دواتر بە برینداری گرتیان و زیندان و پاشان تاراوگە و دواتر لێبوردن و هێنانەوە… بە کورتی ئەم نێوانەی ئینگلیز و شێخ مەحمود هیچی لێ شین نەبووەوە. هەرچەندە ئەوە ڕاستە کە هەویری ئەم باسە ئاو زۆر هەڵــدەگرێ و هەر بە حوکمــدانیکی ســەرپێی نــاکرێ و هەقیش نییە هەستوسۆز ڕۆڵی یەکلاکەرەوەی تێدا ببینێرێ. هەقە وردتر بە چاویلکەی سەردەم و بەرژەوەندییەکانی ئەوکات لێی بڕوانیین.
بۆ ئەم مەبەستەش پێویستە بەدوای هەڵوێزنینی سەردا وەکاندا بڕۆین. ئیدی لە دووتوێی ڕوداوەکان و ڕێکەوتننامە ئاشکرا و نهێنییەکان و

لەکەوتەی دوای جەنگ، ڕاستییەکان بە شێوەیەکی دیکە بە کەسی توێژەر دێنە گۆڕێ. جێگەی خۆیەتی بەدوایداند بچین.

جارێ لە پێشەوە دەبێ ئەوە بگوترێ ئەوەی بە عەرەب، نەخاسمە ئەوەی بە ماڵباتی حوسەینی کوڕی عەلیی شەریفی مەکە کرا، هەر لە خۆڕا و خۆڕاتەک نەبوو بریتانیا لە بەر ڕەشیی چاوی عەرەب پێیانی بەخشیبێ، بەڵکو ڕاستییە مێژووییەکان سەلماندوویانە بە شێوەیەک لە شێوەکان پاداشتێک بوو لە بەرانبەر ئەو کارانەی ئەوان بە بەرژەوەندییەکانی دەوڵەتی بریتانیای مەزنیان کرد، چۆن؟

کاتێک بریتانیا زۆر حەوجەی ئەوە بوو ڕێگای سرتاتیژی خۆی لە میسر و ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست بە هیندستان بە ئاسایشپارێزی لە دەستی خۆیدا بهێڵێتەوە، کاتێکیش جەنگەکە هەڵگیرسا، تا گەورەی زانێ لەناوچەکەدا، کە بایەدابووە لای ئاڵمان و چووبووە نێو هاوپەیمانێتییەکەی، دەوڵەتی عوسمانی بوو، دەبووایە بریتانیا لە دژی عوسمانییەکان بجەنگێ. بریتانیا تا ڕاددەیەک لەو جەنگە و لە لای باکوور و ڕۆژئاوای دەوڵەتی عوسمانییەوە بەتەنیا بوو، چونکە فرسا زیاتر بە بەرەی ڕۆژهەڵاتی خۆی بە ئاڵمانەوە سەرقاڵ بوو، ئیدی بریتانیا خواخوای بوو هاوپەیمانێکی بە پەیدا ببێ، ئەگەر ناویخۆیش بێ باشتر تا بتوانێ بەهێزیەوە لە بەرانبەر هێزی عوسمانییدا بوەستێتەوە و یان هەرهیچ نەبێ بەربەستێکی بە دروست بکا. بە ئەم کارەش بەحوکمی ئەوەی حوسەینی کوڕی عەلی لە حیجاز پێگەیەکی دینی و خێڵەکی لە حیجازدا هەبوو، هێزێکیشی لە بەدەوییەکان (بدون)دا هەبوو، باشترین داردەست بوو کە بریتانیا پەنای بۆ ببا، یان هەرهیچ نەبێ هەوڵێکی بۆ بدا. ئەوە بوو ماکماهونی کۆمسیاری باڵای بریتانیا لە میسر پەیوەندی پێوە بەست و لە مێژووشدا بە نامە و نامەگۆڕینەوەکانی ماکماهون-حوسەین ناوبانگی دەرکرد. هەر ئەویش بوو کەسێکی وەک لۆرانسی بۆ نارد، سەرەتا بە هەواڵگریی و پاشان وەها کەوتەوە کە لۆرانس توانی بچێتە دڵی عەرەبەوە و لە ناوەڕاستی بیابانەوە بە هاوکاری هێزی بەدووەکانی شەریف حوسەین تەنگ بە عوسمانییەکان هەڵبچنێ.

لێرەدا هەقە ئاماژە بە ڕاستییەکی زۆر جەوهەری بدەین؛ شەریف حوسەین لە بەرەنگاربوونەوەی لە بەرانبەر عوسمانییەکانادا هەیبوو، هیچ ئەمیر و سالارێکی جەنگی دیکەی نەتەوە خۆجێیەکانی ژێر قەڵەمڕەویی عوسمانی نەیبوو، ئەویش لایەنە ئەلدارییەکەی بوو. لەگەڵ هەلگیرسانی جەنگدا بابولعالی عوسمانی وەک دابی خۆی و بە ئەوەی خێڵەکی بن قەڵەمڕەوییەکەی خۆی لەدژی هاوپەیمانان کە بکاتەوە و بیانکاتە سووتەمەنی شەڕەکانی، جاڕی جیهاد و جەنگیی پیرۆزی دا، ئەم جاڕدانەشی تا ڕاددەیەک لە نێو گەلە دواکەوتووەکان بە چووەسەر

لەنێویشیاندا کورد. لە بەرانبەردا ئینگلیز بەدوای شتێک، بەدوای کەسێکدا دەگەڕا کە ئەو تەلیسمە پیرۆزەی خەلیفەی عوسمانی پووچەڵ بکاتەوە و بەڕەی ڕەوایەتی دینییانەی لەبن پێ دەربکێشێ. هەڵبەتە ئەوەی ملی دایەبەر و بەڕاستیش هاتە مەیدان شەریف حوسێن مەزنی مەککە بوو، بەوەی ئەو هەم دەسەڵاتێکی دنیایی هەبوو، واتە حوکمڕانی ئەوێ بوو، هەم عەرەب و لەنێو عەرەبیشدا بە شەجەرەی بنەماڵەیی دەگەڕایەوە سەر پێغەمبەری ئیسلام و خۆی بە قوڕەیشی دادەنا. بەم جۆرە ئەو ڕەوایەتییە ئەلییەی ئەو هەیبوو، تەنانەت هیچ کامێک لە خەلیفەکانی عوسمانییش نەیانبوو. لەوەش هەر گ[illegible] دەسەڵاتی شەریف حوسێن بەسەر مەککە و مەدینەدا دەڕۆیشت، کە بە سەرتاپای موسڵمانانی جیهان چەند پیرۆزە بوو، ئاخر ڕووگەی حەجیی ساڵانەیان بوو. بەم جۆرە بە کێشکردنی بریتانیا عەرەب و لەنێویشیاندا شەریفەکانیان بەلای خۆیان، پەیامێکیان نەوەک هەر بە عەرەب و گەلانی ڕۆژهەڵاتی ناوین، بەڵکو بە سەرجەم موسڵمانانی دونیادا نارد، کەوا ئەوەی عوسمانییەکان جاڕیانداوە ڕاست نییە، جەنگەکە جەنگێکی دینیی خاچپەرستانە نییە.

خاڵێکی دیکەش، کە جەوهەری و کردەیی بوو بە هێزی شەریف حوسێن، دیارە بە یارمەتی بریتانیا، لە ڕێی ماکماهون و لۆرانسەوە توانرا لە ١٩١٦دا لە نیمچە دوورگەی عەرەب و دواتریش پریشکەکەی بە شام و عێراقیش پەڕیەوە، جوڵانەوەیەک سیاسی و ڕاپەڕینێك لەدژی عوسمانییەکان سەرپێ بخەن، کە لە مێژوودا بە شۆڕشی گەورەی عەرەب ناوی دەرکرد، بەهۆیەوە توانیان حیجاز و پاشان نیمچەدوورگەی عەرەب لە تورک پاک بکەنەوە، پاشان بەرەو باکوور هەڵکشان تا ئوردن و شام، هەڵبەتە لەوە بە پاڵپشتی لەشکری بریتانییەوە بوو، توانییان لەم بەرەوپێشچوونەیاندا دیمەشقیش بگرن، بێگومان فەیسەڵی کوڕی حوسێن لەم ڕووداوانەدا ڕۆڵێکی هەرە چارەنووسسازی هەبوو. ئیدی سەرەتا وەک لە بەڵێنی نامەگۆڕینەوەکانی ماکماهون-حوسێن تۆمارکرابوو، دەبووایە دەوڵەتێکی پانوپۆڕی عەرەب هەر لە نیمچەدوورگەی عەرەب تا شام و عێراق و ئوردن و فەڵەستین بگرێتەوە و بە دەوڵەتی گەورەی عەرەب دابنرێ، کەچی بریتانییەکان بەڵێنەکیان نەهێنایە دی، تەنانەت دوای ئەوەی بە لەشکری فەیسەل شام لە تورکەکان ڕزگار کرا و بە ماوەیەکی کورت وەک پاشای عەرەب لەوێ دانرا، لە دواتر بەگوێرەی ڕێککەوتننامەکەی سایکس-پیکۆ، کە سەرەتا نهێنی بوو، پاشان لەگەڵ شۆڕشی ئۆکتۆبەری ١٩١٧ی بەلشەفیکەکان و کشانەوەی ڕوسیا لە هەموو پێگەی سەرەتا و ناوەڕاستی جەنگی یەکەم، ئاشکرا کرا، دەبووایە بدرێتە فرەنسییەکان، ئەوەبوو فەیسەڵ و دەسەڵاتی عەرەب لەوێ دەرکرا و

ڕاونران، دواتر لەپاڵ حیجاز دوو شانشینی دیکەیان لە ئوردن و عێراق بۆ دروست کردن هەریەک لە عەبدولڵا و فەیسەڵ لە کوڕانی حوسێنیان کردە پاشایان، پاشان ئاستی ڕووداوەکانی حیجازیش بە شێوەیەک تەشەنەی سەند، ئەوەبوو ماڵباتی ئالی سعود دەسەڵاتی حیجازیان کەوتەوە بەردەست و حوسێنی کوڕی عەلی لەوێ ڕاونرا.
سەربردەیەکی خۆش و واتادار لە فەیسەڵ و چەرچل دەگێڕنەوە. دوای دەرکردنی فەیسەڵ لە شام، دیارە دەچێتە لەندەن و چەرچڵ دەبینێ، چەرچڵ ئەوکات وەزیری کۆلۆنەکان(موستەعمەرات) دەبێ. بەیەک دوو هەفتە بەر لە کۆنگرەی قاهیرەی ئازاری ١٩٢١فەیسەڵ بە جلێکی ناپیشچاو دەچێتە لای چەرچل، بەپێچەوانەی دابی خۆی هەمیشە بە جلی پۆشتەو پەرداخی خێڵەکیانەی خۆی بینراوە، چەرچل لێی دەپرسێ ئەدی کوا جلە کەشخەکانت؟ ئەویش لە وەڵامدا دەڵێ هیچی نەما، نەجل ما نە حاڵ، چەرچلیش دڵی دەداتەوە پێیدەڵێ، خەم مەخۆ عەبایەکی زێر کەشخەترمان بۆ داناوی. زۆری پێناچێ کۆنگرەی قاهیرە بڕیاری دروستکردنی دەوڵەتی عێراق لە هەردوو ویلایەتی بەسرا و بەغدا و پاشان موسل دەدا و فەیسەڵیش دەکەنە پاشا بەسەرییەوە.
لێرەدا پرسیارێک زۆر بەجدیی دێتە پێشەوە، تۆبڵێی ئەوەی بە شازادەی عەرەب هەڵکەوت، بە شازادەیەکی کورد هەڵدەکەوت؟ یان با بەشێوەیەکی دیکە بیربکەینەوە، ئایا میرێک یان دەستڕۆیشتووەیکی کورد ئەو هێزەی هەبوو و بەرەنگاری تورکەکان ببێتەوە، یان لەوە تێدەگەیشت کە خۆری تورکان ئاوابووە و ئیدی هەقە پشتیان تێبکا؟ ڕاستە سەرەتا نێوانی ئینگلیز و شێخ مەحمود هیوایەکی وەهای لە چاوەڕوان دەکرا، بەڵام زۆری نەخایاند فیتی حەڕامزادەیی ئۆزدەمیری تورک(شەفیق عەلی) لە ڕواندز بەسەر شێخ مەحمود و ناوچەکە چ ئاژاوەیەکی نایەوە و چۆن هەموو شتێکی دژ بە تورک لەبار برد.
ئەوەی ڕاستی بێ کاتی خۆی کە مارک سایکسی گەڕیدە و دیپلۆماتی ئینگلیز بە وەزارەتی کاروباری دەرەوەی وڵاتەکەی لە وەڵامی ڕاوێژێکدا هێڵێک لەسەر لم لە حەیفاوە بۆ نێو بیابان بەرەو ڕۆژهەڵات دەکێشێ تا دەگاتە کەرکوک، دەبێتە بنەمای ڕێکەوتنە پڕ لە مقەمقەکەی ڕێککەوتنی دووقۆڵی نێوان بریتانیا و فرەنسا کە بە ڕێککەوتنی سایکس- پیکۆ دەناسرێ، بەوەی سەرخەتەکە بە فرەنسا و بنخەتیش بە بریتانیا. ئەم ڕێککەوتنە بە دابەشکردنی میراتی پیاوە نەخۆش و دەڕاوەکەی عوسمانی بوو لە جەنگی یەکەمدا. هەڵبەتە لە سەرەتادا ڕووسیاش بەشدار بوو بەڵام دوای شۆڕشی بەلشەفییەکان لێیان هەڵگەڕایەوە، ئیدی ڕێککەوتننامەکە لە نهێنییەوە بووە ئاشکرا. ئەم ڕێککەوتنەی بە شێوەیەک لە شێوەکان ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستی بەدەر لە ئێران خەتخەت دا و بووە دایکی هەموو

ڕێککەوتننامەکانی دیکە. هەڵبەتە سانریمۆ و کۆنگرەی ئاشتی و سیڤەری بەدواداهاتن تا کار گەیشتە دروستکردنەوەی تورکیا لە پەیماننامەی لۆزان.

وەنەبێ ئەم ڕێککەوتننامایەی سایکس-پیکۆ وەک خۆی جێبەجێکرابێ، چونکە هەر زوو بریتانیا کەوتە تانەدان لە ڕێککەوتننامەکە و تێکۆشا خۆی لە جێبەجێکردنەکەیدا بدزێتەوە، هەرهیچ نەبێ هەمواری بکاتەوە و دەستکاری ناوچەی هێڵە ڕەنگینەکانی بکا. ئاخر بریتانیا چاوی لە دوو شوێن بڕیبوو کە بەلای ئەوەوە زۆر گرنگ بوون، یەکەمیان فەڵەستین و دووەمیشیان ویلایەتی موسڵ، کە بەگوێرەی ڕەشنووسی یەکەمی ڕێککەوتننامەکە بێوایە، ئەوانە دەکەوتنە سەر ناوچەی فرەنسا.

لە میانەی جەنگە، هەندێ ڕووداو هاتنە پێشەوە کە رێخۆشکەر بوون بۆ ئەوەی بریتانیا دەنگی دلێرتربێ لە فرەنسا و بەهەیەوە ڕێککەوتننامەکە بەتەواوی دەستکاری بکا. یەکەمینیان هەڵگیرسانی شۆڕشی ئۆکتۆبەری بەلشەفیکەکان بوو، دواتر هێشتا جەنگ تەواو نەبووبوو ئەوان لە هەموو ڕێککەوتننامە ئاشکرا و نهێنییەکان کشانەوە، هەر ئەوانیش بوون ڕێککەوتننامەی سایک- پیکۆیان ئاشکرا کرد، بەمە مەیدانێکی پانوپۆڕتر بۆ بریتانیا مایەوە. دووهەمیشتیان سەرهەڵدانی جمووجۆڵی ئەتاتورک و هەڵگەڕانەوەی بوو لە خەلافەتی ئیستەنبول و دابەشکارییەکەی هاوپەیمانان، بەتایبەتیش دابەشکارییەکەی سایکس-پیکۆ و پاشان سیڤەر. دۆخەکە وا کەوتەوە بریتانیا خواخوای بوو دەوڵەتێک وەک ناوچەیەکی دابڕ بکەوێتە نێوان هێزە و بەرژەوەندیی ناوچەکانیی خۆی لەگەڵ حوکمی بەلشەفیکەکانی ڕوسیا، لەسەرێکی دیکەشەوە ململانێی لەگەڵ فرەنسا لەسەر خاکی ڕۆژهەڵاتی ناوین، زەمینەکەی لەباری وەهای بۆ ئەتاتورک ڕەخساند، کە هەر سێ دەوڵەتە ڕکابەرەکان گرەو لەسەر دەسەڵاتی و ئاسایشپارێزی ئەو بکەن. ئەویش پێشهاتەکانی بە باشی قۆستنەوە و لە کۆنگرەی لۆزاندا و لەڕێی عیسمەت ئینۆنۆی نوێنەری لە ڕێککەوتنامەکەدا بەرجەستەی کرد، بەمە فەرمانبەردارییەک لای هێزە هاوپەیمانەکانی براوەی جەنگی یەکەم دروستبوو، کە دان بە سنوورە نوێیەکەی دەوڵەتە تورکییەکەی ئەتاتورکدا بنێن، لە بەرانبەر هەندێ سازشی ئەو بۆ بریتانیا و فرەنسا. سازشکەش وەک لە مادەی نۆیەومی لۆزاندا دەرکەوت، ویلایەتی موسڵ بوو.

ئەم ڕێککوتننامەیە لەسەر چەند پێگەیەکی جەوهەری بەند بوو کە ئەمانەن:

١- لایەکی پەیماننامەکە هەموو وڵاتە براوەکانی هاوپەیمان بوون، تایەکەی دیکە تورکیا.

٢- سەقامگیری ئاشتی لە نێوان تورکیا و وڵاتانی هاوپەیمان.
٣- دیارکردنی سنووری تورکیای نوێ.
٤- جاڕدانی لێخۆشبوون لە تاوانبارانی دەسەڵاتی دەوڵەتی عوسمانی لەو تاوانانەی پەیوەستبوون بە ڕووداوی سیاسی لە نێوان ساڵەکانی ١٩١٤ تا ١٩٢٢. واتە بەدوادانەچوون لە دادگاییکردنی تاوانبارانی جینۆسایدی ئەرمەن و گریک و ئاشوورییەکان. لێرەدا ئەم پرسە ناکۆکە لەگەڵ وردەکاری تاوانە نێودەوڵەتییەکانی وەک جینۆساید و تاوانی جەنگ و تاوانی دژە مرۆڤایەتی. ئەم خاڵە نەهێنی ئەو ڕەتکردنەوەیە حکوومەتە یەک لەدوای یەکەکانی تورک دەگەیەنن، بەوەی دان بە جینۆسایدکردنی ئەرمەن و کورد و گەلانی دیکەی ئەنادۆڵ و ناوچەکەدا ناهێنن.
٥- ئەم پەیماننامەیە بە هیچ شێوەیەک ناوی کوردی نەهێناوە، لەکاتێکدا سێ ساڵ پێشتر و لە ڕێککەوتننامەی سیڤەردا بەندێک بە ناوی کوردستان هەبوو کە لە ماددەکانی ٦١ و٦٢ و ٦٣ پێکهاتبوو.
٦- لەبارەی ویلایەتی موسڵ لەماددەی سێدا هەر ئەوەندە هاتبوو؛ لەماوەی نۆ مانگدا ئەو کێشەیە یەکلا بکرێتەوە، ئەگەرنا پێنابرێتە بەر کۆمەڵەی گەلان، کە هەر واش کرا. لێرە شتێک دەردەکەوێ، ئەگەر هاتوو سنووری تورکیا بەو پەیمانە دیارکرابێ، سنووری عێراقیش بە لەیەکدانی هەردوو ولایەتی بەسرا و بەغدا بە خواستی بریتانیا لە کۆنگرەی قاهیرەی ١٩٢١ دەستنیشانکرابێ، ئەوا پێوەلکاندنی ولایەتی موسڵ بە شێوەیەکی زۆر جیاوازتر بووە، بە پێواژۆیەکی ئاڵۆز تێپەڕیوە، کە دوو قۆناغی بڕیوە، بەوەی لەکەوتەی قانونی تایبەتمەندانەی خۆی هەیە، یەکەمیان بڕیاڕ و ڕاسپاردەی ڕێکخراوی نێودەوڵەتی ئەوکات کە کۆمەڵەی گەلان بوو، ئینجا ڕاپرسی خەڵکی ولایەتەکە. سەرەنجام سنووری هەردوو دەوڵەتەکە لەساڵی ١٩٢٦ بە فەرمی ناسراو بە خەتی برۆکسل بەناوبانگە، بێگومان لە پەرلەمانی هەردوو دەوڵەتیش وێڕای بریتانییەکان پەسەند کرا. ئەمەو سەرباری دانەوەی قەرز و قەرەبووکردنەوە بە نەوت، واتە فرۆشتنی خاکەکە لە لایەن تورکیاوە.
ئیدی ئەم پێواژۆیە دوو تاییە هەم لە تورکیای جیادەکاتەوە هەروەها لە ڕەوشی دوو ویلایەتە دیکەی بەسرا و بەغداشی بە دروستکردنی عێراقیش. هەر ئەم بنەما پێکهێنەرەش دەکرێ بە هەر بارێکی ئایندەیی ڕۆڵی خۆی ببینێ، واتە بڕیاڕ و ڕاسپاردەیەکی نێودەوڵەتی بە ڕاپرسییەکی میللی.
لێرەدا دوو خاڵ زۆر جەوهەرین، کاتێک ئەو گریمانە خەیاڵپڵاوییە دێتە گۆڕێ، ئەگەر پەیماننامەکە هەڵبووەشێتەوە چی دەبێ؟ ئایا خەیاڵی شاعیرانەی پاوانخوازی میساقی میللی گەورەی تورانی دێتە

دی، یان گەڕانەوەی ڕەوشەکەیە بۆ پێش پەیماننامەکە. کە ئەویش ڕەوشی تورکیایەکی بچووکی شەڕقی بە هەیبەتی سەردەمی سیڤەر تا پەیماننامەکەی لۆزان، ئینجا لاکەوتنی ئەو پارێزبەندییە لەسەر دەوڵەتی تورک بە سزادانی لە تاوانی جینۆسایدی ئەرمەن و گریک و ئاشوری.
خاڵێکی دیکەی جەوهەری چەمکی سەروەریی دەوڵەتە کە لە دوای جەنگی دووەمی جیهانەوە جۆرێک لە پیرۆزێتی سیاسی وەرگرت، بەداخەوە هەندێک لە سیاسەتوانانی شۆڕشی کورد باش لێی حاڵی نەبوون، هەر بۆیەش ئەباڵی بەشێکی زۆری سەرنەکەوتنی شۆڕشەکانی کورد بەتایبەتی بە پرسی دەوڵەت و قەوارەی سیاسی بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە.
لەگەڵ ئەوەشدا لۆژیکی هێز لە هەندێ لە جەمسەرەکانی مێژوودا گرەوی بۆ خۆی بردووەتەوە.

سەرچاوەکان:
١- دەقی بەڵگەنامەی ڕێککەوتننامەی سیڤەر، بە زمانی ئینگلیزی.
٢- دەقی بەڵگەنامەی ڕێککەوتننامەی لۆزان، بە زمانی ئینگلیزی.
٣- دەقی بەڵگەنامەی ڕێککەوتننامەی سایکس-پیکۆ، بە زمانی ئینگلیزی.
٤- کوردستان لەنێوان سیڤەر و سنوورە دەستکردەکاندا، نووسینی: هیسەر لەهەر واگنەر، وەرگێڕان لە ئینگلیزییەوە؛ شەفیقی حاجی خدر، لە بڵاوکراوەکانی ئەکادیمیای کوردی هەولێر ٢٠١٣، چاپی دووەم ئاوەر ٢٠١٥.
٥- هێڵێک بەنێو لمدا، جیمس بار، وەرگێڕانی شەفیقی حاجی خدر، دەزگای جەمال عیرفان ٢٠٢٢
٦- بەرژەوەندییەکانی بریتانیا و دابڕینی موسڵ، دارت بروکس ریسلی دووەم، وەگێڕانی شەفیقی حاجی خدر، چاپخانەی ڕۆژهەڵات/ هەولێر ٢٠٢٣

ڕۆژمێری ئۆردوگایەک.. عومەر

سەید

پاش ئەوەی هیچیان نەهێشت، گەیشتنە بنبەست. ئیتر چی بدزن و چۆن درێژە بە ژیان بدەن! مەحاویلە و تەلی کارەبا، چینکۆ و مس و فافۆنیان نەهێشت. شەوی وا هەبوو، پتر لە سێ هەزار مەتر، تەلی ئەستور و بریقەداری کارەبایان، قەف قەف لە گوێنەدا لوول دەدا و ئاودیویان دەکرد. شەوێکیان تا بەرەبەیان، بە حەوت هەشت کەسەوە، وەک مشک و مار، زیاتر لە سێ سەد مەتر زەویان بە درێژی هەڵدەی و بایی یەک دنیا پارەی کەبڵی ڕەش و ئەستوریان خستە تەنکەی باخەڵیانەوە. ئەوەی لە مس و فافۆن و ئینەاین، ئاسن و پلاتین و تەنانەت لاستیکیش بوایە، دەیاندزی و لە بازاڕدا بە پارەی مەڵ ساغیان دەکردەوە. وەک ڕەوە کوللە ئەردوگاکەیان ڕووتانەوە. ئیتر شتێک پارە بکات. بە چاوی ساغ و ڕۆژی ڕووناک نەدەبینرا…
حەل و گێژ بە هەر چوار لای خۆیاندا دەیانڕوانی و جگە لە خۆڵ و خاشاک، هیچ نەمابوو!
هەر بەڕاستی ئیتر چی بدزن!؟ ئاوەدانییەکە کەر تیایدا بکەوتایە دانی دەشکا. ڕووتوقووت، هیچی تیا نەمابوو! وەک ئەوەی سیحربازی نێو ئەفسانەکان بن، ماڵەکان نوقمی تاریکی ببوون، ئەوان ڕوناکیشیان دزیبوو!
لە دوا کۆبوونەوەیاندا و پاش مشتومڕی زۆر، هیچیان نەدۆزییەوە تا پەلاماری بدەن. خەیاڵیان بە هیچ نەدەچوو. ناوچەکە بە جۆرێک ڕووتابووەوە، جگە لە دار و دیوار، شەقام و مرۆڤی ڕووتەڵە، هیچ نەدەبینرا!
بڕیاریاندا هەر یەکەیان، بە شەقامەکاندا بگەڕێ و بە هەر چوار لادا بڕوانێ. هەر دەبێ شتێک مابێ کەڵکی دزینی هەبێ.
پاش چەند ڕۆژێک، یەکێکیان وتی:

- تەنها قیر ماوە، ئاخۆ پارە دەکات؟
  هەموان ڕوویان لێ وەرگێڕا.
  یەکێکی تریان بە خۆشییەوە هاواری لێ کردن:
- سەری مەنهۆڵەکان…
  گەیشتنە ئەوەی سەری مەنهۆڵی زێرابەکان بدزن. سەرە مەنهۆڵ لە چی کانزایەکە و چۆن و بەچی پارە دەکات! کەسیان نەیاندەزانی. بەڵام بە هیوای ئەوەی لە بازاڕی قاچاغدا کەمێکیش بێت پارە بکات.
  شەوێک ڕژانە نێو کۆڵانەکانی ئەردەگاکە.

ھەرچی سەری مەنھۆڵ ھەبوو ھەڵیانتەکاند و دزیان. بە یەک شەو سەدان کوونیان کردە شەقامەکانەوە. دەمی ھەموو زێرابەکانیان کردەوە.

ئەو شەوە تا درەنگان، دواوەی پیکابە شڕەیان ھەڵچنی لە سەرە مەنھوڵی قورسی بازنەیی و چوارگۆشەیی. لە پەلەیی و شپرزەییدا، ھەر ئەو شەوە تاریکە، یەکێکیان بێ ئاگا لە پڕ کەوتە نێو دەلاقەی سەر واڵای زێرابێکەوە و بە قاچ شکاوی دەریان ھێنایەوە.

لە حەوشەی ماڵی یەکێکیاندا، بە مووشەمایەکی ئەستوور، سەری پیکابیان داپۆشی. بەر لەوەی ھەر یەکەیان ملی ماڵ بگرینە بەر، ڕاووێژیان وابوو سبەی لە ھەوڵی پەیداکردنی موشتەریدا بن.

سبەی دەمەو چێشتەنگاو، بەدەم ئازاری پشتەوە بێداربوونەوە. یەکەم باری نا ئاسایی کە بەریکەوتن. نەبوونی ئاو و نانی گەرم بوو لەسەر سفرەکەیان. بەر لەوەی بنەڕێنن بەسەر ژن و منداڵەکانیاندا، ئاژێری زۆر و بەردەوامی سەر شەقامەکان سەرنجی ڕاکێشان.

ژنی یەکێکیان بە مێردەکەی وت: پیاوەکە دنیا شێواوە! دەنگی ئیسعاف نا بڕێتەوە! نە ئاو ھەیە و نە نانەوا، مزگەوتی گەڕەکیش بانگی بەیانی نەدا!!

ئەو شەوە، یەکەم کەس کە لە تاریکیدا کەوتە نێو زێرابەکەوە، میراوەکە بوو. دووەم دوو کەس، دوو نانەواکە بوون. سێیەم سێ کەس، سێ مەلاکە بوون. چوارەم کەوتن، دوای کاتژمێر حەوت بوو، زیاتر لە چل کەس کە بیستیان منداڵی قوتابی بوون کەوتنە نێو زێرابە بێ مەنھوڵەکان و دەست و قاچیان شکا. بیستەکەی تریش لە کاسب و کرێکارەکان بوون.

ناو خەستەخانەکە پڕ بوو لە مر□قی دەست و قاچ شکاو. کچە قوتابییەکی نۆ ساڵان، جگە لە قاچ و دەستە شکاوەکەی، سێ پەنجەی ناسکی دەستە ڕاستی و گوپێکی خرپنی جرج خواردبووی. ھاواری لە تاو ئازار، لە پەنجەرەی نەخۆشخانەکەوە دەگەیشتە کەشکەڵانی فەلەک.

سەر شەقام و نێو دووکانی بازاڕەکە، پڕ پڕ ببو لە مێرو و مار، لە مشک و جرج و سیسەرک. لە مێروی سەیر سەیر و دەعجانی. ھەرچی بوونەوەری زێرابی ھەبوو، ھاتبووە دەرەوە و ڕژابوون بە ئۆردوگاکەدا. بەسەر شەقامەکەوە، سیسەرک ڕیزی بەستبوو. تایەی ئۆتۆمبیلەکان چکەی دەھات لە خوێن و کیم. جرج و مشک بە دار و دیواردا ھەڵدەگژان. دوکانی وشکە فرۆشێک

پڕ ببوو لە سیسەرەک و سەر فەردە مێوژەکان جمەی دەهات.
کابرای دوکاندار قاقا پێدەکەنی و یەک بە خۆی هاواری دەکرد:
ئەمەیە کە دەیانوت، پادار بگرن و بێ پا ماڵی خۆمانە… زەخیرەی ماڵان، بوو بە خۆراکی جرج و مشک. خەڵکی لە تاو مێشومەگەز، وەک شێت بە کۆڵانەکاندا غاریان دەدا.

پاش هەفتەیەک، نیوەی زیاتری خەڵکی ئۆردوگاکە، شەلوشیت بە ڕێدا دەڕۆیشتن! یا دەشەلین، یا بە پەڕۆیەکی سپی، قۆڵیان لە ملیان ئاڵاندبوو. ئەوانەشی بە سەردا کەوتبوونە چاڵە قووڵەکانی زێرابی□کانەوە، مێشکیان بە جۆرێک شڵەقابوو، شێت و هار ببوون و بە کۆڵانەکاندا غاریان دەدا، قسەی هەلەقومەلەقیان دەکرد. هەر یەکەیان لە ئاوازێکی نەشاز دەیخوێند.

شێتێکێان بە پرتاو ڕایدەکردو و پڕ بە ئۆردوگاکە هاواری دەکرد: گەرما گەرما چەند خۆشی… سەری بۆ ئەباژێنی… بۆ ئەقابێنی… ئەزارێنی… ئەکارێنی… زمانەکەی بە جۆڕێک شێواندبوو جگە لە خۆیی و خودا، کەس نەیدەزانی چی دەڵێت!

لە هەمووی کارەساتر ئەو□ بوو کە چەند فەقێیەکی هەرزە و گەمژە، توڕە و تەوسن، لە جێگای مەلا دوانزە عیلمە قاچ و دەست شکاوەکان، لە بڵندگۆی مزگەوتەکانەوە، خوتبەیەیان دەدا. پڕ بە ئۆردوگاکە دەیانقیژاند:

- خەڵک هەموو ئەباژێنن… ئەقابێنن… ئەزارێنن… کاف□□□ینن… مەلعووواوێێننن… توغاددێنن… کوشتنیان واجیبە…

بەو ڕۆژگارە، دوژمنایەتیان دەخستە نێوان یەزدان و مرۆڤەکانەوە.

خۆدەستنیشانکردن. . سەباح ڕەنجدەر

1

شاعیرێکم لە ڕۆحی هەستیاری زمان نیشتەجێم و شیعر پاڵاوتوومی، لە شیعریش بەولاوە هیچ چالاکییەکی دیکەم نییە. گوندەکەشم لە شارەکان

زیاتر بیری شیعرییم پێ دەبەخشێ و دۆخی نووسینم لا پەیدا دەکا، شار واقیعێکی توندوتیژە، کەمتر نەرمونیانی مێیاتی تێدایە.

2

لەو شیعرە دەدوێم نوسیوومە، یان لە نادیارییەکدا دەبێتە خولیای نووسین، هەستە تێنووەکانم دەیدۆزێتەوە و دەینووسم و تێیدا پشت بە خود و زمان و وێنە دەبەستم، خود و زمان و وێنەش بوونی مرۆڤ دادەڕێژن.

3

نیمچە دەستووری ڕوونبێژی و ڕەوانبێژی و ناسکوێژیم بەکارهێناوە و قۆتیش لێکدانەوەم بۆ وشە نەکردووە، وام زانیبێت بەلای خوێنەرەوە گران و سەختە, وشەکە چەند دیوێکی هەیە. ئاسۆیی بەکار هاتووە، یان ستوونی. ئەو بڕوایەم هەیە، کە خۆم زانیم چیم گوتووە. خوێنەریش دەزانێت چیم گوتووە و بەکام دیودا بەکارم هێناوە.

4

شیعر شێوازی بوونی شاعیرە، واتە: بوون و چییەتی و دۆزینەوە و ناسینەوە. سەختیی ژیانی بۆ قەرەبوو کردوومەتەوە، لە ئەزموونی ئازاددا ئامانجی خۆڕقاندووم, شیعریش تاکە شوێنە لەوەی بڕوانمە ژیان و گەردوون و یادەوەری. هەستم بۆ ژیان بەهێزە و یادەوەریشم بەهێزە و حەزێکی گەورەشم هەیە بۆ ژیان، لەو شیعرەی ژیانت بۆ قەرەبوو دەکاتەوە، واتە: شیعری ژیانیی وشە و ڕستە تێکەڵاو دەبن و ڕستە لە وشەدا دادەڕێژرێتەوە.

5

شیعـــــری بێگەرد مەی لە چێ و گڵێـــــا نەخەمڵانـــــدووە. لە ڕەگ خەمڵاندوویەتی، بۆیە مەی و مەستییەکەی، بژارکراو و ڕێکخستنەوە و تاهەتاییە.

6

شیعر بۆ کردەی سرووش و ئیلهام و ئاماژە و نیشانە و مۆتیف تێ دەگەم و سروشت دەدۆزێتەوە و مرۆڤی بۆ ئامادە دەکات. شاعیر سروشتی دووەمە و مرۆڤ دەدۆزێتەوە. لە سەرچاوەکانی سروشتی یەکەم هەڵکڕێین دەکات.

7

شیعر ئاشقی ژیانە و دیوەکەی دیکەی بوون دەناسێت، لە سەرەتاوە دەست پێ دەکاتەوە. هەموو شت بە پلەی باڵا لە شیعردا دەژی. ئەو

شوێنەی هێزی ژیان دەستی دەگاتێ، شوێنە لە شیعردا و جیهان تێیدا ئاوارەیە. مرۆڤ ئاوارەکانی دنیای تێدا دەناسێ و ساتی ناسینی دەربڕین لەکردنە بۆ نزیکبوونەوەی هەموو شتەکان لە ڕێگای شیعرەوە. هەموو شتەکانیش لە شیعردا چەندین جار لەدایك دەبنەوە.

8

سەرەتا هەموو وەرگێڕانێك لە ناسینی ئەوی دی دەست پێ دەکات. لە ڕێگای وەرگێڕان بۆ کوردی نهێنی هونەری و تانوپۆی شیعری بەشێك لە شاعیرانی زمانانی ترم ناسی. وەرگێڕان کردەیەکی گرینگی ئاشتیخوازییە. ئەوە حاڵەتێکە من لەناو شیعری وەرگێڕدراودا باش ژیاوم. ئەگەر نەتوانی بە زمانی دنیاش بخوێنیتەوە، بە وەرگێڕانیش بیخوێنێتەوە هەر کارێکە نەخشێکی گرینگ لە بوونی شیعر دەبینێت و زیاتر قووڵیت لێ دەر دەکەوێت. دەم لەناو شیعری وەرگێڕدراودا بەباشی لێ دەدا، بەڵام ناسنامەم سەر زەمینی کلتووری شیعری کوردییە. بڕوام بە وشە و هێزی وشە هەیە، زمان ناوەند و بوون و چییەتی و دۆزینەوە و ناسینەوەیە. ڕۆحی بەشێك لە شیعری کوردی بە شێوەیەکی زیندوو و چالاك ماوەتەوە.

9

هەستەکان ڕێگای دۆزینەوەی شتەکان و وشەکان و ماناکانن و سەرەتای کردەی نووسینن. کە ڕەشنووسی شیعرێك تەواو دەبێت، بوێریی ئەوەم لایە زیاتر کار لەسەر لابردن و سڕینەوە بکەم. کەمتر کار لەسەر زیادکردن و خستنەسەر بکەم. لە ڕەشنووسدا زیاتر کار لەسەر جێگۆڕکێی وێنە دەکەم، هەوڵیش دەدەم هەستی بۆنکردن لە وێنەدا بەرز بکەمەوە و وێنە بۆن بکرێ.

10

شیعر جەنگێکی ڕۆژانەی بەردەوامە و وزەی زیندووی ناو کلتوورە و هەستەکان بە ئاوازی جیا جیا درێژی دەکەنەوە، شاعیری دامەزراو بە زمانێکی بەرجەستە لە مێژوو و کانگای مرۆڤی نزیك دەکاتەوە. لە خودەوە بۆ خودی باڵا. ژیان لەم کردەیەدا سەرلەنوێ لەدایك دەبێتەوە، منیش لەم لەدایکبوونەوەیەدا هەوڵم داوە پەخشانەشیعر بکەم بە نموونەیەکی کوردی.

11

شیعری بێگەرد بڕوای بە هیچ ئایدیۆلۆژیا و شانە و شەپۆلێك نییە. بڕوای بە ئاراستەی دیاریکراوی شیعرییەت و ئێستێتیکای سادەیە. هەموو ئایدیۆلۆژیایەك فشەڵەیە.

12

شیعر خۆی کۆدەکاتەوە و ئەزموون و شارەزایی دەینووسێت، دواتر بژاری دەکەی. خوێنەری کراوە دەیخوێنێتەوە. من هیچ بڕوام بە خوێنەری چێژ نییە. ئەدەب چێژ نییە، ئێستێتیکایە. خوێنەری چێژ تەمبەڵە و فشەڵە و نەدۆزەرەوەیە. خوێنەری کراوە خەیاڵی خۆی بەکار دەهێنێ، کەپوو بۆنی وێنە دەکا و بۆنی وێنەش دەناسێ. قەت لە خۆم نەپرسیوە شیعر خوێنەری ماوە، یان نا. یان چەشنێکی تری ئەدەب شکۆی شیعری زەوت کردبێت. ئەم پرسیار لەخۆکردنە وزە لەخۆ ناگرێ و پێویست نییە بە بوون و چییەتی و دۆزینەوە و ناسینەوە. گومان لە توانایی خۆکردنە، یان ترسێکە بیرکردنەوەت شێلوو و شڵەژاو دەکات. ڕووباری وزە و هەست ناتگاتە و فریات ناکەوە. توانای بیرکردنەوە و وێناکردنت کۆ ناکاتەوە. خوێنەری کراوە بەشێکی گرینگە لە کتێب، مادام شیعری بێگەرد هەیە، خوێنەری کراوەش هەیە. خوێنەر لە شیعردا دەژی، شیعریش لە خوێنەردا دەژی، خوێنەر لە کۆتاییدا فەلسەفەی شیعرە.

13

وا دەزانم سەرزەمین بۆ من بەخشراوە، بۆ شیعر بینای بکەم. لە سەرەتای شیعرەوە بۆ درێژایی هاتنی بیناکردن بەردەوام لەدایك دەبێتەوە و داهێنەر تێیدا ناوەندە. وەك خەونێك لەناو بیناکردندا دەژیم و لە تەواوی خانەکانی لەشمدا نیشتەجێیە.

14

کە دەست بە نووسین دەکەم شێوەی گشتی شیعرەکەم لا نییە، بەڵام لەگەڵ یەکەم وێنەدا زەمینەی بەردەوامبوون خۆش دەبێت و وردە وردە بیرکردنەوەم ڕوونتر دەبێ و وێنە گەورەکەم لێ دەردەکەوێت.
شیعری بێگەرد گوێڕایەڵی واقیع و ڕووداوی فریودەر نابێ. هەوڵ دەدا بیدۆزێتەوە و ڕوو لە سادەترین شتی بکات. سادەیی و هەستەکان دەمێننەوە و پەیام و دەخ دەپارێزن.

15

نیگەرانی بارودۆخی ئاڵۆز و کەوتووی کۆمەڵگای کوردی نیم. نیگەرانی ناوەندی شیعری کوردیم، کە خۆم تێیدا دەژیم و بەدەگمەن نەبێ هیچی تێدا ڕوو نادات و هەڵەی گەورەی تێدا دەر ناکەوێ، بەشی زۆری نووسەران مەبەستی سەرەکییان گۆڕینی جیهان بەرەو باشترە، مەبەستی سەرەکیی من بەکارهێنانی زمانە بەرەو باشتر، شکۆی ئێستێتیکا و زمان بەرگریکاری هەقیقەتن.

16

یەکێکم لە شاعیرانی شەپۆلی سێیەمی شیعری کوردی و دەقم تا ئەوپەڕی سنووری پەخشان بردووە، بەڵام نەمهێشتووە تەکنیکی گێڕانەوە زاڵ بێت بەسەر شێواز و کورتبڕی.
ئامادەیییەکی بەهێزیشم لە شێوەدەنگێکی نەرمی نەنووسراو هەیە, هەست بەوە دەکەم لە شیعری دەنگی نەرمی نەنووسراو دەگمەن نا، بەڵام تایبەتمەندم، کۆشش بۆ ئەوە دەکەم لە ڕێگای دیمەنی گەردوونی و ڕەگەزی کتوپڕی و نیشانەکانی مۆسیقاوە بە تەواوییەك بگەم و ئاوازم لێ بەرز ببێتەوە.

17

ناتوانم هیچ کەسێك لە شیعری خۆم تێ بگەیەنم، چونکە شیعر ئاڵوگۆڕییەکی ڕۆحییە. هەوڵ دەدەم هەست بە شت کردنێك لە ناخیدا دروست بکەم. هەستی بوونی و لێکدانی ژێی دڵ وێنا بکەم. نەك لێکدانەوەیان بۆ بکەم، ئەفسوونێك وەك مووچڕکێك گرتوومی و بەرم نادات. هەمیشە تاسەم بۆ بینینی قەڵای هەولێر هەیە، هەرجارێك بیبینم، بینینی جاری پێشوو نییە و بینینی یەکەممە، لە کۆی بینینەکان کەرستەی زمانەوانیم گەیشتووە بە ئاسۆی خۆم و لە دانەوشەی ڕۆمانسی کرچوکاڵ لام داوە و هەوڵم بەرەو زەمینە هێماییەکان و شیعرییەتی بوونە‌.

18

خوێندنەوەی شیعر لەسەر ئاستی ئێستێتیکا و زمان لای ئەو شاعیرەی پرسی شیعر و داهێنانی مەبەستە زۆرمان پێ دەبەخشێ. هەر لە سەرەتاوە، زێوان بە سەرەتای ڕاستەقینەی خۆم دەزانم. خۆم بە ئەزموونگەر و شاعیری گومان و سەرسووڕمان و زمان زانیوە، لە چوارچێوەیەکدا خۆم ڕێك نەخستووە، خۆشم لە شیعری فشۆڵ پاراستووە و شەڕم لەگەڵ شاعیرە فشۆڵەکان بەرپا نەکردووە و کێشەم لەگەڵ نەناونەتەوە، لە نرخیانیشم کەم نەکردووەتەوە. ڕێزی کتێبەکانیانم گرتوون و کڕیومن و لەناو کتێبخانەی خۆمم داناون. تۆزیشم لەسەر تەکاندوون، بەڵام نەمخوێندوونەتەوە.
داهێنان دەتوانێت داهاتوو و مێژوو و هاوچەرخی بخوڵقێنێ و بخوێندرێتەوەش.

19

شیعر هونەری بەشێکە، هونەری گشت نییە، شیعری گشت فریوی ئێستێتیکا و واقیع دەدات. شیعری گومان و سەرسووڕمان و زمان لەگەڵ واقیعی باوخواز نایەتەوە، واتە: جووت نابێ. واقیعی نوێبەخش، هێماخواز لەناو دەقی گومان و سەرسووڕمان و زمان دروست دەکەم. لە واقیعی

سەرچاوە جیا و نامۆ ناکەم و داینابڕم، بەڵام دووری دەخەمەوە و دەیپارزنم. ئاسۆی چاوەڕوانی خوێنەری کراوە بۆ زمانێك گەرموگوڕ بۆ وزەی پەخشان دەهێنمە دی، هانی دەدەم تێگەیشتنی بێ گومان و سەرسووڕمان و زمان هەبێت و پەیوەست نەبێت بە وەڵام، پەیوەست بێت بە پرسیار. شیعری بێگەرد پرسیارێکی ئاراستەکراوی گەردوونی و تێکەڵکردنی جۆر و ڕەگەزی ئەدەبی و تێکەڵکردنی هەستەکانە.
داهێنان لە واقیعەوە دەست پێ ناکات. بەشێك لە واقیع وەردەگرێت. شاعیر بیەوێت بمێنێتەوە دەبێت خۆی ئامادە بێت و ئێستێتیکای مرۆڤی هەبێت، ئیستێتیکای مرۆڤ کۆکراوەی ڕۆحی مرۆڤ و گەردوونە، چونکە واقیعی هیچ کات و سەردەمێك لەگەڵ واقیعی کات و سەردەمێکی تر جووت نابێت، واقیع بە چەندین چینی هەمەجۆر دەورە دراوە. ئێستێتیکای مرۆڤ لەگەڵ هەموو کات و سەردەمەکان جووت دەبێ، داهێنەر کەسی دوودڵ و بوونی و یاخییەکی بەردەوامە، لەگەڵ سەردەمی خۆی نایەتەوە و جووت نابێ، نەرمی نواندنیش نازانێت.

20

جۆرە ڕێزلێنانێکی ئایینی، هەموو ئایینەکانم بۆ ژیان هەیە و شاعیری بەرپرس و پابەندی ئێستێتیکا و زمانم. ناتوانم لە دڵە گەورە و پڕ بزاوتی پێشنگدار و کردار و کاریگەرییان دوور بکەومەوە. دوای بیرکردنەوە، کاتێ خورپە و ئیلهامم پێ دەگا. خۆم بۆ ورووژاوی سروشت و ژیان دەزانم و پێداگریشی لەبارەوە دەکەم.
سروشت بە ڕووبەرە فراوانەکەی، مرۆڤ، ئاژەڵ، باڵندە، زیندەوەر، ڕووەك، دار و بەرد… تاد، کاتێکیش شەڕی چەپەڵی براکوژی بەرپا بوو، مووچڕکێکی بکوژ سەرتاپای هەستەکانی گرتم و تا ئێستاش لە جەستەم ماوەتەوە و دەر نەچووە، دەرزییەکی ژەنگنە هەموو هەستەکانم دەکوتێ. کەوتمە ناو ونبوونێکی سەرتاپاگیرەوە، دەچوومە کەناری خۆنیشی و خۆم دەخواردەوە و دەمپرسی چی چارەنووسی مرۆڤی وا سەخت و دەگمەن کردووە، یان هەر ژیانی ڕاستەقینە خۆی وایە، یان سەرڕێژە لە دەربڕینی جوانیی ڕەها و دۆزینەوەی ئەوپەڕی پاکی و پاکیزەیی ڕوون.
شیعر ئەوەندە هەست و بیر داخراو نییە هەندێك دیاردەی ژیان وەربگرێ و هەندێکیش وەرنەگرێ. هەموو بارەکان وەردەگرێ. ژیان بە هەموو بارەکانییەوە وەك جۆرە پێوەر و چارەنووسێك پرسیاری ترسناك و بنەڕەتی لە شیعر دەکەن.
لە هەموو باروبوار و جۆری هەڵکەوتدا چوومەتە گۆشەی خۆنشینی و دەمزانی سنووری ئێرك و بەردەوامبوونی من لە نووسیندا تا چ سنوور و ڕادەیەکە.
شیعر دیاریی بێدەنگیی منە و پێشکەش بە گەردوونی دەکەم.

ئێوارانە ٤٤.. سەردار جاف

وڵاتمان هاوس□ ه□□کمان بەینە))
*((با دونیا تێبگا لەم کەین و بەینە

دەوەن بە ئاشی ئێوارە
ئاوادەبێ و
کابەشاکمان لە تیشکی زەردەی خۆرەتاوا نووسراوە
ژەم مردە نا بێ
قەقنەس ئاسا سبەی لە تەک گزنگدا هاوێر دەبێ و
بە دەڵەمەی ئیشقمانەوە دەنووسێ و
خەراباتی لێ نەڕواوە
تخوبەکە سوورسوور دەکاتەوە
گڕە ئاگرێکە لە حەناما ئۆخژنی گرتووە و
دەمکولێنێ
دوێنێ شنە، مینا گەڵا زەردەکانی پاییز وەرین
تیری تیژی دڵهاوێژە
هێدی هێدی
شەو دەبێتە جۆگەیەکی گڕکان و
دەمسوتێنێ
راوچییەکانی وڵاتی ئێوە
کنەی باڵە رەنگاڵەییەکانی فڕینم دەکەن
سەرابێ لێم ئاڵاوە و بەرم نادا
رمی تیژ و
ئاسمانە شین شینەکەی لای ماڵی ئێوە
پێکەنینم دەخنکێنێ
لە شین و گرینم دەدەن
من لە قرتانی باڵی خۆم ناترسم
چۆلەکەی سەر داری ماڵتان
جریوەی لێم کەوتۆتە دژ
تۆفانێکە و پرسی پێ نەکردووم و دێ

وا کڕێوەیش هەڵی کرد و رنوە بەفر نغرۆم دەکا
شنەبایش گێژەڵوکەیە، ها تۆتە گژ
ئەو هەورە رەشە مەحوو بکە
چڵک و پیسی ئەو و ئاسمان قۆرخ نەکا
حەوا شەهلا ژنی دیوە لێڵی نەکا
باڵەکانم وا دەقرتێن کەنگێ دەبێ لە شەققە دەن
مەلەمانگی پەڕە شینکەی کولیتەی ئوس
هەموو بەیانێ ئەستێرەم
توولە رێی سێبەری ئیشقم لێ دەخزێ
باوەشێنی خەمێ دەکا
کە تا نها
دەرگای چرای کوژراوێکە
فریاد رەسە بەر تەقەی دەن
هەر تەنها گشت کەسم و
خۆشمدەوێی خۆشەویسترین کەسم

٢٠٢٣ / ٧ / ٩

بەیتێکی فۆلکلۆرییە بە دەستکارییەوە *

پێنج بروسکە شیعر. نوسینی هێدی گەڵاڵی

ئۆکسجین

من و تۆ
لە ئاو ئەچین
هەر یەکەو دو هایدرۆجین
من بۆ تۆ هەناسە و
تۆ بۆ من ئۆکسجین.

ماچ

ئەڵێن شەڕاب
چەند کۆن ببێ خۆشتر ئەبێ

ماچی لێویش
چەند تازە بێ تەڕتر ئەبێ

مەچەک

ترپەکانی دڵی منە
چرکەژمێری سەعاتەکەی
مەچەکی تۆ...
هەر چەند دور بم
وا هەست دەکەم
دڵم وا لە دەستی تۆ....

بۆیاخچی

بە دەستە بچوکەکانی
فلچەی بۆیاخ
دێنێ و دەبا
کە سەیری ڕوخساری دەکەم
وای دەبینم :
سەختی ژیان
ئەو دێنێ ودەبا!!!

دزی

من دز نیم
تەنیا دو شتم لێت دزیوە
ترپەکانی لێدانی دڵ و
عەتری هەناسەی سینەت!

چۆن بخوێنینەوە؟.. زانا رەزاق

خوێند□ن□وە یەکێکە لەو ئامرازانەی ک□ م□ر□ق ب□رەو زانیاری و پەرەپێدان ،شارەزایی و لێهاتوویی ،زمانپاراوی دەبات.
هەروەها کەرەستەیەکیشە تا وا لە خوێنەر بکات بگات بە ئامانج و مەبەستەی خۆی لە خوێندنەوە دەیەوێ .
لێرەشدا بۆ ئەوەی بتوانن بەشێوەیەک بخوێنین سود لە خوێندنەکە

ببینین ئەوا من باسی شێوازێک لەخوێندنەوەتان بۆ دەکەم ئەویش ئەوەیە سەرەتا پێویستە کە کتێبێک دەستنیشان دەکەی بۆ خوێندنەوە یەکەمجار وابکەن بەخێرایی ئەو چەندە لاپەڕە بخوێنین کە لە بەرنامەی ئەو کاتەی دایە کە دەستنیشان کردووە دواتر کە جاری یەکەم بەخێرایی خوێندنەوە ئەوا جاری دووەم پێویستە وابکەین کە بەشێوەیەکی هێواش بیخوێنینەوە یانی جاری یەکەم بەخێرایی جاری دووەم بەهێواش یان ئەتوانی بەخێراییەکە چەند جارێک بێت بەهێواکەش چەند جارێک.

چۆن دەست بەخوێندنەوەی کتێبەکان بکەین؟

سەرەتا پێش هەموو شتێک پێویست دەکا ئێمەی مر□ق ک□ دەستمان بەشێتک و بوارێکی نوێ کرد بۆ ئەوەی بەشێوەیەکی باش تێدا پێش بکەوین ئەوا پێویستە لەبناغەوە دەستپێبکەین دواتر هەروەکو خانوو دروست کردن شتەکانی تر بڕۆین یانی دەبێ لەشتە سادەکان بۆ شتە قورسەکانی بوارەکانی تر بڕۆین یەکێک لەو ئامرازانەش چۆن دەست بە کتێب خوێندنەوە بکەین سەرەتا پێویست دەکا لەکتێبی چیرۆک و ئەو کتێبانە دەست پێبکەین کە بە شێوەیەکی سادە داڕێژراوای و تێگەیشتنیان ئاسانە پاش ماوەیەک کە لەسەر ئەمە بەردەوام بوویت ئەوا دەتوانێ بۆ ڕۆمان و شعریش بڕۆین ئینجا پاش ئەمە بۆ قۆناغی تر بڕۆین یان ئەمەش بە قۆناغە تا وای لێدێ دەگەی بە شوێن خۆی دەتەوێ.

دەتوانم بلێم ئەمە بۆ کتێبی هەر بوارێک ئاوایە یانی ڕۆمان هەیە بەزمانی سادە نووسراوە ڕۆمانیش هەیە بەزمانێک نووسراوە ئاستی تر تێدەگات و سودی لێدەبینێ هەروەها ڕۆمانیش هەیە زمانێک نووسراوە ئاستبەرز سودی لێدەبینن بەس ئەمەش بێت دەبێ لەوانەش لەبناغەوە بۆی بچی چونکە ئەگەر تازە لە خوێندنەوە دەبێ لەسادەکانەوە بۆ قورسەکان بڕۆین.

بیرکردنەوە.. زانا رەزاق

چۆن وابکەین پەرە ب□ بیرکردنەوەی خۆمان بدەین؟

سەرەتا هەموو مر□ق□□ک خاوەن ئەقلە هەر بەهۆی ئەمەش مر□ق

بیردەکاتەوە یانی ئەقل ئامرازێکە بۆ بیرکردنەوە و تێڕامان و تێفکرین لەشتەکانی دەورو بەر.

لێرەدا دەبێت خۆمان بیربکەینەوە خۆمان خاوەن بیرکردنەوەی خۆمان بین بۆ ئەمەش دەبێت ڕاهێنانی پێوە بکەین بۆ ئەوەی ل□ بیرکردنەوە لە قۆناغێک بۆ قۆناغێکی تر بچین چونکە بیرکردنەوە خۆی لە بناغە وایە هەروەک بناغەی خانوو وایە تاوەکو بناغە دروست نەکەین ناتوانین دیواری خانوو دروست کردن ئەگەر دیوار بێ بناغە بێت ئەوا مەترسی ڕوخانی زۆرە بەڵام ئەگەر بناغەیەکی پتەوی هەبێت ئەوا زۆر باش دەبێت. کەوایە دەبێ بناغەی دروست بکەین.
ئەمەش چۆن؟
کاتێک تۆ کتێبێک یان گ□قارێک یان هەر جۆرە نووسینێک دەخوێنێتەوە ئەوا وابکەین بیر لەکاتی خوێندنەوە و دەرەوەی خوێندنەوەش بکەینەوە, چونکە هەروەک وتمان بیرکردنەوە قۆناغ بە قۆناغ پلە پلەیە تۆ تا قۆناغی یەکەم نەبڕین ناتوانین بچینە قۆناغی دوو هەروەک چۆن کاتێک بەسەر پایەکانی خانوویەک دەکەوی تا یەکەم نەبڕی ناتوانی بچینە دووەم و سێ دەبێ ئەمە یەک بەیەکی ببڕی بۆ ئەوەی هەنگاو بەهەنگاو لەسەرەوەی خانووەکە نزیک ببینەوە ئاواش دەبێ سەرەتا مر□ق خ□ی خاوەن بیرکردنەوەی خۆی بێت بۆ ئەوەی بتوانێ بناغەیەک بۆ خۆی دروست بکات پاشانیش قۆناغ بەقۆناغ یانی پەرەپێبدات و بیرکردنەوە و تێڕامانی فراوان بکا.

نموونەش بیرکردنەوە لەهەموو ئەو شتانەی کە هەن.
نموونەی ڕوونتر کاتێک شتێک ڕوودەدات بیریلێبکەینەوە کە چۆن ڕوویدا ؟ بۆ ڕوویدا ؟ چی ڕوودەدات دوای ئەمە؟
یان نموونەی تر نووسینێک کە مانای زۆر بدات تۆ بیر لەهەموو ماناکانی بکەیتەوە.

ئەمانەو دەیان و سەدان نموونەی تر

کوشتنی ڕۆح و عەقڵی مر□ق.

نەوزاد بەندی

خوای گەورە لە قورئانی پیرۆزدا ئەفەرموێت : (﴿وَأَن لَّيْسَ لِلإِنسَانِ إِلاَّ مَا سَعَى﴾)
ـــ سورەتی النجمە : ئایەتی 39 ـــ
واتا مرۆڤ تەنها هەوڵدان و کارکردنی لەسەرە ..
ئینجا سەیری حاڵی ئەم دەسەڵاتدارانەی ووڵاتانی ڕۆژهەڵات بکەن چەند دژ بە خوا و قورئانن .. تەڵەبەیەک کۆلێژ تەواو ئەکات و نمرەیەکی باش ئەهێنێ ، ئەیەوێ خوێندنی باڵا تەواو بکات ، ناهێڵن ، چونکە سەر بە فڵان حیزب و دەسەڵات و بنەماڵە و،کەسایەتیی نییە .. کە ئەو خواست و هیوا بەرزەی لە گەڵە ئەڵێن ، ئینجا ئەیەوێ کار بکات و خزمەتی میللەت و خۆی و کەس و کاری بکات ، ناهێڵن .. داینامەزرێنن .. ئینجا هەوڵ ئەدات لە کەرتی تایبەت کار بکات ، کەرتی تایبەتیش چەند ئەژدیهایەکی حیزبیی قوتیان داوە و ..کەیلەیان ئەوەت نەک کرێکار و کارمەند ، چونکە هیچ بیمەیەکی ژیانت نییە و به موچەیەکیش کارت پێدەکەن نەک بەشی بنیاتنانی خێزان و داهاتووت ناکا ، تەنانەت بەشی کرێی هات و چۆت ناکا لە ماڵەوە بۆ سەر کار …
ئەوانەی کە دژی ئیسلام و قورئان کار و ڕەفتار ئەکەن ، ئەبێ باش بزانن لە قورئاندا ، هەموو مافەکی مرۆڤ پارێزراوە و بڕیاری لەسەر دراوە و کراوە بە یاسا ..بەڵام بە داخەوە زۆر بە توندیی ئەو یاسایانە ڕەت کراونەتەوە و وایان لە خەڵک تێگەیاندووە کە ئایین تەنها بریتییە لە نوێژ و ڕۆژوو و حەج و عەمرە و زەکات ، ئیتر هەموو یاساکانی ژیان ئەدرێنە دەست کەسانێک کە خوا ناناسن و بە ئارەزووی خۆیان گاڵتە بە هیوا و ئاوات و خەون و داهاتووی ئەو خەڵکە ئەکەن …
عەرەب ئەڵێن : (خیر الکلام ما قل ودل) واتا باشترین قسە ئەوەیە کورت بێ و بەڵگەی لەگەڵدا بێ ..
بەڵگەی ئەم قسەیەم ، سێ چوار دانەی ژیانی خۆمە :
ـــ ساڵی 1988 لە زانکۆی موسڵ ، یەکەمی کۆلێژی خۆمان دەرچووم ، دوو جار مامۆستای سەقافە داوای لێکردم پەیوەندیی بە حیزبی بەعسەوە بکەم ، نەمکرد ..ئیتر کردیانمە پێنجەمی کولێژ ، واتە گەورەترین خەونی ژیانمیان زیندەچاڵکرد ، کە خوێندنی باڵا بوو ، چونکە ئەو کاتە تەنها یەکەمی کۆلێژەکان بۆیان هەبوو دوای 45 ڕۆژ سەربازیی بگەڕێنەوە بۆ تەواوکردنی خوێندن ..!!
ـــ ساڵی 1991 پەیمانگای کورد لە پاریس ، داواکەمی قبوڵکرد بۆ

خوێندنی باڵا لە چیکۆسلۆڤاکیای ئەو کاتە ، ئەمە بە دەسەڵاتی ئەو کاتەی هەرێم قوت نەچوو ، شەش حەوت مانگ هێنا ینی و بردینی و ڤیزەی نادا ینێ ، هەتا بە عەلاقاتی شەخسیی نێوان کارمەندێکی پەیمانگای پاریس و بەڕێوەبەری ئاسایشی زاخۆ (بەختیار ئەمین و سەیفی) ، ڤیــزەم وەرگــرت ، کە گەیشتمە ئەنقەرەی پـــایتەختی تورکیـــا ، لە قونسوڵخانەی چیکۆسلۆڤاکیا ناوی من سڕا بۆوە ، چونکە،کەمتر لە دوو مانگی مابوو چیک وسلۆڤاک به تەواوەتیی لێک جیابنەوە وەک دوو دەوڵەت و کۆمەڵێ بڕیـــاری دەرەوە و نـــاوەوە ڕەتکرابــــوونەوە .. هاتمەوە و پەیمانگای کوردیش مێش میوانی نەبوو .. بە یەک ووشەیش بەسەری نەکردمەوە .

ـــساڵانی کۆتایی نەوەدەکان چەند جارێ داوای خوێندنی باڵام پێشکەش بە زانکۆی سلێمانی کرد ، هەموو جارەکان ڕەتکرا یەوە .. چونکە هیچ حیزب و دەستە و تاقم و مامۆستایەکی زانکۆم نەدەناسی و تەنها شتێک کە بە دەستمەوە بوو ، کە حیسابی تاکێ پێڵاوی بۆ ناکرێ ، نمرەکەم بوو کە نمرەیەکی بەرز بوو ، تەنانەت جارێکیان وای کرد بەناو پڕۆفیسۆرێک بە دەم فیکەوە بڵێ 74.6 ..!!

لە هەمــووی گەڵتەجـــاڕتر ، لە زانکۆی ســـلێمانی لە تـــاقیکردنەوەی توانایی زمانی ئینگڵیزیدا دەریننەدەچاندم ، واتا هەر لە یەکەم هەنگاوەوە لێیان دەدام ، تا بە ناچاریی ڕۆژێکیان به بێ ئەوەی چاویش بە کتێبێکدا بخشێنم ، چووم لە زانکۆی کۆیە تاقیکردنەوەی زمانی ئینگڵیزیم دا و دەرچووم ..!!